

Danny

Is cuid den chaint ómóis don bhfile Dómhnall Mac Síthigh an t-alt seo a thug Bríd Ní Mhóráin ag an bhFéile Bheag Filíochta, Baile an Fheirtéaraigh, 10 Samhain 2017.

LA CHOLM CILLE, 9ú Meitheamh na bliana so, ar chósta na Portaingéile, d'imigh Dómhnall Uasal Mac Síthigh (Danny Sheehy) uainn, gan coinne, gan fógra, agus é i dteannta a chomhbhádóirí agus a chomrádaithe dílse, Breandán Ó Beaglaioich, Liam Ó Maonlaí agus Pádraig Ó Duinnín.

Samhláim é ag rá gur bás breá nádúrtha leis an bhfuacht a fuair sé, san áit ab annsa leis ar domhan, ar an bhfarraige, ar crochadh le Naomhóg na Tinte, an Naomh Gobnait, a thóg sé féin agus Liam Holden.

Is cinnte nach bhfuil éinne is fearr ná is túisce a ghlacadh lena bhás ná an fear céanna cé ná raibh aon tsúil aige, nuair a chuir sé deich gcarrán is trí fichid i Márta, 2008, ná go mbeadh sé féin críonna, ach fós ina bheathaidh

... nuair a bheadh na crainn fásta fé dhuilliúir ghlasa.
(Fás agus Bás)

Ní raibh glacadh ná foighne leis an gcnáimhseán aige toisc gur fealsamh go smíor is go smúsach a bhí ann, adúirt:

Imeodsa agus tusa ach beidh aiteann ag fás inár ndiaidh
(Aiteann)

Agus arís:

Cailítear an duine agus fágann sé a rian.
(Allagar na gCloch)

“Ní casadh éinne riamh orm a bhí chomh beo beathach le Danny i mórán slíte,” de réir a chara, Mícheál de Mórdha. “Beo ina phearsa, ina mheon, agus ina chuid cainte.”
Tá an bheocht agus an

Pic: Robert Brummet

oscailteacht go léir don mbeatha ar fáil trína shaothar síos. N'fheadar an mó uair go bhfuil trácht ar 'iontas', 'aoibhneas', 'fonn', 'scóp' agus 'anam' ina dhánta; mar sin, is féidir a rá gur ceiliúradh ar áilleacht na ndúl chomh maith le tabhartas na beatha agus na daonnachta atá ina chuid filíochta. Is é a bhí deas ar fhocail a chur ar an saibhreas san go léir. Go fireannach, d'fhéadfaí a mhaíomh gur filíocht ab ea gach aon focal óna bhéal agus óna pheann. Maidir lena chuid scríbhneoireachta, dúirt sé, agus é ag trácht ar a chéad chnuasach, in alt a foilsíodh san *Irish Times*, i 2008:

I started writing about five years ago ... and I never wrote

a thing before that – hardly a letter even. I made a naomhóg in an arts centre in Dublin, and I started to keep a diary then, because I was inspired by the work.

“Nuair a insím scéal,” adúirt Bab Feiritéir, “pictiúr a chfím agus pictiúr a leanaim.” Bhí an chuimhne mhíforúilteach phictiúrtha chéanna ag Danny agus tá a dhánta ar maos in fomhánna ón dtalamh agus ón bhfarraige, pictiúirí a chuaigh i bhfeidhm ar a shamhlaíocht tríd an tsúil. An aon iontas é, mar sin, gur *Súil Seilge* a tugadh ar an gcnuasach a d'fhoilsigh Coiscéim i 2007 atá tiomnaithe dá bhean, Máire:

Radharc na súl fairsing
flúirseach,
Radharc siar ar a shinsir
roimhe,
Radharc géar ar Bharra Liath,
Radharc íseal ar chloch thráite,
Radharc ard ar mhadraí
gaoithe,
Scamall ná faghairt níl ina
radharc,
Scian ná sceimhle níl ina
shúilibh.

(Súil Seilge)

(Téip/CD)

Cuid den mbeocht a luadh le Danny
ab ea na céadfaí go léir a bheith gafa
leis an dtabhairt fé ndeara a bhí,
minic go leor, i bhfoirm liodáin, a
mbeadh taithí ag an gcuid againn air,
a tógadh, ar nós Danny, ar aguisíní na
Coróineach. Cé eile ach an fear dána
féin a dhéanfadh ceangal dá leithéid
idir:

Boladh an duillisc
Agus
Boladh na Páigántachta
Boladh na Críostaíochta
Boladh m'anama

(Inis Gé)

Baineann sé úsáid as teicníc an
liodáin sa liosta seoigh de na
caraicéirí go léir a ghaibh trí
sheanscoil an Fheirtéaraigh:

Tomás Ar Seachrán
Seán na n-Amhrán
Páid na Síochána
Peats na Naomhóige
Peaidí an Bhainne...

(Dánscoil)

Bhí Danny ar an bhfíorbheagán
daoine go raibh bua na héisteachta ar
chomhchéim ann le líofacht na cainte.
Is toisc é bheith ina fhear farraige a
shealbhaigh sé an bua céanna, dar leis
féin. Cuireann sé torthaí an tabhartais
inár láthair i bhfuaimrian a
shmaointe, mar a bhfuil glórtha arda
is ísle an nádúir agus an duine fite ina
chéile mar atá i Siollaí ár Sinsear,
m.sh:

Sibéal go socair ag
smaoineamh,
Carraigeacha agus stacáin

mhara
ag callaireacht...
Cloch ar dha chloch, dhá
chloch ar chloch,
Focal fé dhá fhocal gan mórán
réamhfocal...
Carraigeacha ag callaireacht,
clocha ag cadraíl,
Siollaí ár sinsear fós á surac.

Ola ar a chroí ab ea bheith ag bailiú
chuige ó sheanfhandúirí na háite; is
acusán a bhí 'saoirseacht líofachta,'
dar leis. Thuig sé go raibh an seansaol
gur bhain leithéidí Phat Chonair agus
Mhuiris Mhaidhc Léan Ó Guithín ón
Oileán Tiar leis, ag ceiliúradh agus
chuir sé roimhe an méid ab' fhéidir
leis de a thaifead agus a chur ar lámh
shábháilte ina shaothar:

Cóngar cainte mar chloch
chóirithe,
Saibhreas teangan mar thobar
beannaithe,
Sruthanna siollaí mar steancán
sáile,
Steall focal mar shruthlam
cladaigh,
Abairtí bríomhara mar shruthán
biolaráí,
Tobar sinsearachta ag únfairt
allagair.

(Fuaim agus Fuaimint)

Ach má bhí sé díograiseach ag bailiú
chuige, bhí sé díreach chomh flaitiúil
sa roinnt agus is mó duine, ó chian is
ó chongar, idir óg is críonna, a chuir
sé fé chomaoin lena fhéile spreagúil
chroíúil. Níor dhearmad sé riamh an
dea-ghníomh ná an dea-dhuine mar is
léir óna dhán álainn, Conairín.

Saolaíodh é i dtobar teangan,
iomhá álainn bheo dá dhúchas:

Mo mhuintir féin i dtigh mo
mhuintire a d'oscail an tobar
teangan san dom agus b'iad
muintir na háite a dhein
saoirseacht ar an dtobar chun
teanga ár sinsear a choimeád go
gléineach glan slachtmhar dom.
(Fan Innti 2003: 248)

Focal beannaithe ag Danny ab ea
sinsearachta agus bhí gaol ag an
bhfocal, ina thuiscint, ina dhánta agus
ina thaithí saoil, leis an bhfocal

saoirseacht. Thug a shinsir agus an
oidhreacht rí-luachmhar a d'fhágadar
aige neart, téagar agus féinmheas
tomhaiste dó i dtreo ná raibh aon rian
de mheon an iarchóilíneachais air ina
phearsa ná ina iompar teangan.
Chuaigh sé i bhfeidhm, dá réir, ar
fhearaibh is ar mhná, ar gach éinne
gur bhuaill sé leis, mar dhuine ar leith,
a dhuine féin a raibh aigne agus
spiorad saor aige. Cuireann sé síos ar
chumbacht ghríosaithe na sinsear ina
mhachnamh fileata, *Allagar na
gCloch*:

Cuireann an falla so an fhuil ar
crith ionam. Braithim mo chuid
fola ag rith ar séirse. Motháim
spiorad agus anam mo shinsear
ag eascairt aníos ón dtalamh
agus amach as na clocha... Tá
áilneacht, beocht, áthas agus
ardú meanmain sna
mothúcháin seo...

Gobán Saor ab ea Danny go raibh an
dea-mheabhair agus an deaslámh,
saoirseacht chloch is saoirseacht
bhád, cumas chun ghnímh is claonadh
chun dianmhachnaimh, an daonnacht
agus an spioradáltacht, an greann is
an dáiríreacht, an tséimhe agus an
neart ar chomhtharrac ann. Scáthán
de na buanna seo go léir is ea a
shaothar liteartha. Cé go raibh sé
mórtasach astusan a shín chuige na
talainn iomadúla a bhí aige, ní raibh
aon mhór an ní is fiú ná bladhmann
d'aon tsórt ag baint leis. Is cuimhin
liom máthair Danny, Mary,
d'fheiscint ag sníomh i mBaile
Eaglaise ar thurann a bhí déanta aige
Danny siar sna seachtóidí nuair a
mhúin sí scil an tsnímh do scata ban
óg ón áit.

Deineann sé tagairt don
ndeisláimhe a bhronn a shinsir air
agus a chuir ar a chumas Leabhar an
Lúndraigh a dhéanamh agus a
cheangal, fé stiúir Sandra Landers
agus don aidhm atá aige fein:

... déanfadsa focail a shníomh
ar fhearsaid m'inchinne
a chuirfead scríte
fite fuaite fuinte
i mo leabhar nuadhéanta.

Tá pictiúr den leabhar agus é á

cheangal aige i dtigh Sandra Landers ar chlúdach *Criathar Meala* (An Sagart 2009) agus ceann eile dá láimh i mbun a pheannaireachta álainn ar chlúdach *Mil na Ceardlainne* (An Sagart 2008). Chuaigh leabhar a bhí lámhdhéanta ag Sandra leis ar a thurasanna báid agus ar a oilithreachtaí iomadúla ar chnoc is go dtí láithreacha beannaithe agus is ann bhreac sé a chuid cuntaisí agus dánta an fhaid a mhair sé.

I *Fan Inntí* maíonn sé go bhfuil ceangal idir bheith id' shaor cloiche, id' shaor báid agus id' fhile, trí cheird i measc na gceird ar fad a chleachtaigh sé féin:

Úsáidtear an tsúil sa tsaoirseacht agus an chluas sa bhfilíocht ach baintear leas as an aigne ealaíonta chun dán, bád agus falla a thógaint..

(*Fan Inntí* 2003: 105)

Ó ba ealaíontóir cruthanta é, cén t-iontas é go raibh sé chomh tógtha le saoirseacht mhachnamhach na manach ar Sceilg:

Chuimhníos ar na manaigh go ciúin ag saoirseacht
Ag obair go mall le buille thall is abhus
Gan deabhadh gan dítheas, ní hionann agus inniu
Ach ag machnamh, ag smaoinicamh is ag braistint rompu...

Ar Sceilg Mhichíl Naofa, an triantán carriage sa mhórmhuir, Oileán na naomh, na n-ealaíontóirí agus na n-ailtí, ar m'anam.

(Saoirseacht na Sceilge)

B'é a spioradáltacht an t-anaire i saol Danny agus chothaigh sé a anam ar shafocht, ar oilithreachtaí agus ar theagmháil le áiteanna mar Inis Gé, Inis Cealtra, Sceilg, le toibreacha beannaithe mar Thobar Gobnait i nDún Chaoin agus thar aon áit eile ina thimpeall, ar Chnoc Bhréanainn. Ní ró-shásta a bhí sé leis an bhfear ó Mhainistir na Corann ná raibh an meon ná an t-iompar cuí aige ar an gcnoc:

Bhlaiseas an t-uisce
As an dtobar
Is aoirde in Éirinn
Is dheineas fíor na Croise.
Shamhlaíof Bhréanainn naofa
Ar troscadh fada
Ina aireagal cloiche
Ag guí chun De
É a threorú
Ar na farraigí mora.
Dúrt paidir
Ag impí ar Dhia
M'anam a choimeád beo
Is m'aigne saor
Ó intinn chnocadóirí
Ar na cnoic naofa.

(Cnocadóirí)

Bhí cad é gliondar air, le linn turais sa Mheánmhuir (2003), in éineacht lena chara agus a chaptaen, Paddy Barry, sa luaimh *Ar Seachrán*, nuair a chonaic sé in Otranto:

Mósaic ealaíonta de Bhréanainn naofa

Agus a naomhóig bhéaloscailte
Taobh na haltóra san eaglais ársa.
(Otranto)

Fí sí ab ea Danny a raibh An Cruthaitheoir, an duine agus an dúlra fite go dlúth ina chéile mar aonad ealaíonta álainn amháin. Ar nós na misteach i ngach aon chultúr ar domhan, bhíodh sé coitianta ag slogadh na diagachta agus na filíochta ón áilneacht a bhain leis an ruidín is lú, mar ghuardal Wilson a thainig chuige mar spiorad nó aingeal tríd an

geo, nóisean a théann siar go dtí an litríocht agus go dtí an gcreideamh Ceilteach.

Foilsíodh samhail álainn do le linn aifrinn a bhí á rá ag Mons. Ó Fiannachta ar son anam Adam Juniewicz, Pólannach, ar scuab tonn farraige chun siúil é de Dhún an Chuasa, an 8ú Deireadh Fómhair, 2006:

Nuair a sheas gé fhiain is a ceann fuithi
Go humhal is go hómósach
Ag bun an slípe
I mbéal na toinne
Ar Ché an Chuasa
Is dhein sí caoineadh beadaíola
Ag tabhairt le tuiscint
Gur teachtaire aonair í
Ó Chríost mac Dé.

Thug sí léim láidir
Is d'cítíl os ár gcionn in airde
Suas i dtreo Fothair na Manach
Is os cionn Ghairdín na Maighdine Muire.

Má mhaím gur mhisteach é, ní hé sin le rá ná go raibh a dhá chois ar an dtalamh aige mar is dual d'fear siúlóidí agus do threoraí oilte. I 2008/9, tar éis don dtíogar teitheadh ón dtír, bhí sé ar nós fáidh ag insint na fírinne i dtaobh na Margaf Falsa agus an tábhacht a bhaineann le bunriachtanaí agus bunluachanna na beatha:

Is deas é an tine is rud le n-ithe.
(Téip/CD) (Margaí Falsa)

Is fiú féachaint ar 'Faoiseamh Faoistine' mar léiriú ar mheon is ar aigne an fhile. An babhta so, ní ina aonar atá sé ach é ag tabhairt cuiridh don léitheoir/ do pháirtí –

Mac nó iníon nó leannán tí
Athair, máthair, deartháir nó
deirfiúr,
Duine gaolmhar...

– teacht in éineacht leis ag siúl na bhfaillteacha mar a leigheasfar crá croí agus buairt. Meabhraíonn an dán so 'Faoiseamh a Gheobhadsa,' le Máirtín Ó Direáin agus 'Fill Arís,' le Seán Ó Ríordáin dom. Ar nós dáin an Ríordánaigh, tá an Modh Ordaitheach tríd síos: "Tair liom, Fan liom, Buail liom..." agus cosúil leis an nDireánach, tá faoiseamh agus sásamh aigne ar fáil don té a chaitheann tamall lena mhuintir ina dhúiche féin. I bhfios nó i nganfhios, tá macallaí de dhán an fhile Chorcaíoch sna línte:

Le faobhar na faille siar
Siar síos go híor na speire
Dein d'fhaoistin ag Barra
Cruaiche
Dein t'fhaoistin is gheobhair
faoiseamh

Ní haon státseirbhíseach é Danny, áfach, ar thóir 'an mhíse istigh' i measc phobal Ghaeltachta ar feadh 'seal beag gairid' le linn saoire an tsamhraidh, ná ní call dó a 'intinn féin is [a] chló ceart' a lorg ach chomh beag; bhíodar ann nuair a saolaíodh é agus bhíodar aige go dtí lá a bháis. Tar éis dó/dá pháirtí faoistin a dhéanamh leis an dtaobh tíre, leis na sléibhte agus le 'muir na sinsearachta,' agus a 'rún a rá leis an dTriúr Deirfiúr,' cuireann sé comhairle air féin/ ar a chompánach:

Fill thar n-ais ar do mhuintir
féinig
Agus gheobhair athuair go
flúirseach failteach
Croí agus muintearas agus
éisteacht bhuan.

Agus an sásamh aigne sin go léir aige, óna thimpeallacht ina dhúiche féin, cad a thug ar Danny tabhairt fés na héachtaí farraige go léir ó 1975 nuair a chuaigh sé timpeall chósta na hÉireann i naomhóig in éineacht le Jer ó Cíobháin go dtí gur shroich sé béal na Minho ar Iomramh an Chamino, 2017?

Mianach nó dúil san eachtraíocht a bhí ann nuair a saolaíodh é, chomh maith le roth na samhlaíochta a spreag é, ar lorg Bhréanainn is na manach a chuir chun farraige, gan mapa, gan compás, ach a gcreideamh diongbháilte i nDia na Glóire agus ina Láimh a bheith á stiúradh.

Cé hiad patrúin bhunaidh na
laoch is na bhfathach
Muran thusa agus mise,' a
fhiafraíonn Nuala Ní
Dhomhnaill ina dán 'Ag cothú
Linbh'.

Thar éinne eile, 'sé Danny patrún bunaidh na laoch, an gaiscíoch is mó le rá a tháinig ó Chorca Dhuibhne le fada an lá. Tá nodanna áirithe ina shaothar mar gheall ar shíol an laochais agus cathain a gineadh ann é:

Is maith is cuimhin liom
Nuair a bhíos im leinbhín
Cíocrach, amhrasach, fiosrach...

Bhí sé mar sin agus é timpeall a seacht nó hocht de bhlianta i rang a dó fadó, nuair a chuala sé na focail:

Atá beo i mo chuimhne..
Suite ar bhíne ag éisteacht go
géal
Is mé ag guí go fuíoch ó shin
anuas
Go mairfinn go mbraithfinn mé
féin sa Scairt..
(Scairt Phiarais)

Go deimhin, spor ab ea an véarsa a leagtar ar Phiaras Feirtéir agus é teanntaithe ag saighdiúirí Chromail sa scairt, a spreag é go dtí gur bhain sé féin amach an Scairt san Oileán Tiar.

Ina leabhar, *The Hero with a Thousand Faces*, cuireann Joseph Campbell síos ar chosán an ghaiscígh i scéalta móra na cruinne:

Fagann sé an baile agus an gnáthshaol ina dhiaidh ar thóir na heachtraíochta agus tír na n-íontas;

Gabhann sé trí thástáil leacha ina dtríailtar é agus buaileann sé le cúntóirí lena linn a chuireann ar a chumas teacht slán;

Tagann sé thar n-ais ón Saol Eile tar éis an ceann is fearr d'fháil ar na constaicí agus na bacanna a bhí roimis agus roinneann sé an méid atá foghlamtha aige i dtaobh an tSaoil Eile – saol na síce agus na n-íontas, lena mhuintir agus a phobal féin.

Chomhlíon Danny na coinníollacha san don bpobal Duibhneach agus do mhuintir na hÉireann trí chéile nuair a tháinig sé thar n-ais slán óna thurasanna éagsúla farraige. A chomhartha san an seasca míle duine, ar an meán, a bhí ag faire Camino na Sáile, ar TG4 san Earrach i mbliana. Ní lú a ghaisce nuair a admhaíonn sé go raibh sé scanraithe, ach a mhalairt – tá tréith na macántachta mar bhunchloch ina shaothar próis, go háirithe, agus ina chuid filíochta, chomh maith; m.sh. taobh amuigh de Scairt Phiarais nuair nárbh fhéidir leis dúl i dteagmháil lena dheirfiúr, Áine ar an bhfón póca:

Líonas de sceon is de sceimhle
De scanradh, d'uaigneas, d'uafás,
D'eagla, d'anhá is de líonrith.
Bhraitheas an fhuil ag rith
Is m'fhéithleoga ar crith
Ach ní raibh ann ach spreang...

Bí cinnte de go raibh a laoch, Piaras Feirtéir leis, scanraithe nuair a sheas sé níos sia ná aon cheannaire eile, le cúpla céad fear i gcoinne fóimirt agus chumbacht Chromail in Éirí Amach, 1641 go dtí 1653 nuair a crochadh é i gCill Áirne.

Fágfad an focal deiridh fé Danny ó dhán na hoscailte ag an bhFéile Bheag Filíochta, 2007, i dTigh Áine na Gráige:

Cuimhnímid ar na mairbh
Mar go bhfuil siad beo inár measc
Chun ná geobhmisne bás choíche
Ach go mbeimis leis beo go deo...